

Andrzej S. Feret
Kraków

WPŁYW CZASOWOŚCI REPREZENTOWANEJ PRZEZ IMIESŁOWY W JĘZYKU POLSKIM I NIEMIECKIM NA TŁUMACZENIE FRAZ IMIESŁOWOWYCH

Zarys treści: Celem artykułu jest refleksja nad odniesieniem czasowym imiesłowów języka polskiego i niemieckiego i jego wpływem na tłumaczenie fraz imiesłowowych. Frazy imiesłowowe nie realizują jedynie relacji czasowych, które sugeruje ich nomenklatura. Są wolne od cech czasu gramatycznego. Ich odniesienie czasowe jest determinowane przez interakcję kilku czynników, której uwzględnienie umożliwia dokonanie adekwatnej interpretacji, będącej warunkiem doboru środków językowych, oddających daną relację czasową w języku docelowym. Czynnikiem sprzyjającym takiej sytuacji jest zależność fraz imiesłowowych od struktur nadrzędnych. W rezultacie wybrane komponenty interpretacji temporalnej mogą zostać wykluczone z pola widzenia lub też stać się elementami tła.

Słowa kluczowe: tłumaczenie, odniesienia czasowe, imiesłów

Celem artykułu jest refleksja nad odniesieniem czasowym imiesłowów języka polskiego i niemieckiego i jego wpływem na tłumaczenie fraz imiesłowowych. Jako frazę traktujemy formę imiesłowową danego języka rozszerzoną o przynajmniej jeden element wiązany przez wartościowość czasownika wyjściowego.

Rozpocznijmy od imiesłowu języka niemieckiego, określanego jako *Partizip I*. Jest on formą czynną, której prototypowym denotatem jest czynność wykonywana symultanicznie do innej czynności. Za jej formalny odpowiednik uznaje się *imiesłów przysłówkowy współczesny*. Jednakże warunki te nie zawsze muszą być spełnione:

- (1) *Mechanisch aufblickend, sah er über sich einen der Säulenknäufe mit den drei Tierköpfen, und alsbald war ihm, [...]* (Hesse 1979: 51)

Warunki temporalne w cytowanym zdaniu przedstawiają obraz inny od prototypowego: czynność wyrażana przez frazę imiesłowową jawi się jako uprzednia:

- [1] SN¹ – *er sah über sich einen der Säulenknäufe mit den drei Tierköpfen*



- FI² – *er blickte mechanisch auf*

Nieuzycie w tłumaczeniu zdania (1) imiesłowu przysłówkowego współczesnego okazuje się uzasadnione – język polski dysponuje formą predestynowaną do wyrażania uprzedniości czasowej: *imiesłów przysłówkowy uprzedni*. Zastosowanie jej pozwoli na uwydatnienie zaistniałej sytuacji temporalnej:

- (1a) *Mechanicznie podniósłszy wzrok, spostrzegł ponad sobą jedną z głowic kolumny z trzema zwierzęcymi głowami, i czując zaraz po tym, że [...]*

Pojawienie się, jako wariantu tłumaczeniowego, imiesłowu przysłówkowego współczesnego także nie jest nieuzasadnione; pozwala na uwydatnienie dynamiczności sytuacji, stwarzając kontinuum wydarzeń częściowo współtrwających w czasie:

- (1b) *Mechanicznie podnosząc wzrok, spostrzegł ponad sobą jedną z głowic kolumny z trzema zwierzęcymi głowami, i czując zaraz po tym, że [...]*

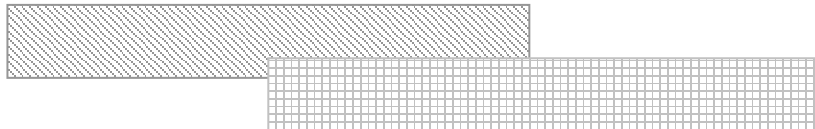
Niemiecki imiesłów czasu teraźniejszego może również sygnalizować relację następczości czasowej:

- (2) *Er jagte die unsichtbaren Strahlen durch ein Magnetfeld, sie durch ihre Wirkung sichtbar machend.* (Bungarten 1976: 308)

¹ Struktura nadrzędna.

² Fraza imiesłowowa.

[2] SN – *er jagte die unsichtbaren Strahlen durch ein Magnetfeld*



FI – *er machte sie durch ihre Wirkung sichtbar*

Użycie w tłumaczeniu formy imiesłowu współczesnego nie jest nieuzasadnione, nie pozwala jednakże w pełni zasygnalizować zaistniałej relacji:

(2a) *Niewidoczne promienie przepuszczał przez pole magnetyczne, uwidaczniając je dzięki ich działaniu.*

Relacja następczości czasowej zostanie pełniej zasygnalizowana dzięki zamianie statusu dotychczasowej struktury nadrzędnej na frazę imiesłowową: zasygnalizowanie uprzedniości czasowej pierwszej części konstrukcji zdaniowej pozwoli na uwydatnienie rezultatywności denotatu frazy imiesłowowej zdania wyjściowego:

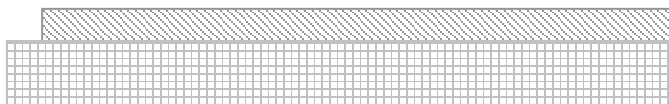
(2b) *Przepuszczając niewidoczne promienie przez pole magnetyczne, uwidaczniał je dzięki ich działaniu.*

Na potencjalne znaczenie translatoryczne imiesłowu czasu teraźniejszego składają się znaczenie strukturalne jako pochodnej formy czasownika oraz czynnik wiedzy pozajęzykowej. W przypadku imiesłowu czasu przeszłego dochodzą do głosu także inne czynniki. Tłumaczeniem zdania:

(3) *Jetzt trat er, vom leise herziehenden Rosenduft angezogen, für einen Augenblick, um Luft zu schöpfen, in den Kreuzgang.* (Hesse 1979: 51)

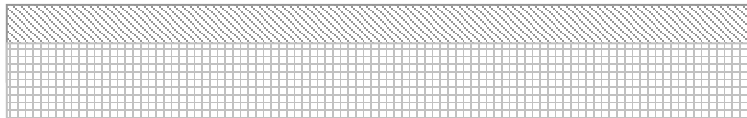
w języku polskim może być jego formalny odpowiednik – *imiesłów przymiotnikowy bierny*. Problemem jest wybór aspektu czasownika polskiego, co zależy od interpretacji sytuacji temporalnej w zdaniu wyjściowym:

[3] SN – *er trat in den Kreuzgang*



FI – *er war vom leise herziehenden Rosenduft angezogen worden*

[4] SN – *er trat in den Kreuzgang*



FI – *er war vom leise herziehenden Rosenduft angezogen*³

Odpowiedniki prezentują się następująco:

- (3a) *Teraz, zwabiony przez słabo wyczuwalny zapach róż, wyszedł na chwilę na krużganek, aby tam zaczerpnąć powietrza.*
 (3b) *Teraz, wabiony przez słabo wyczuwalny zapach róż, wyszedł na chwilę na krużganek, aby tam zaczerpnąć powietrza.*

Przyjrzyjmy się czasowości reprezentowanej przez imiesłowy języka polskiego. Formalnym odpowiednikiem imiesłowu przysłówkowego współczesnego jest tzw. *Partizip I*. Imiesłów określa się jako *współczesny*, jednak jego jedynym denotatem nie jest sytuacja zaistniała w dokładnie tym samym przedziale czasowym, do którego odnosi się struktura nadrzędna:

- (4) *Že plynie dwóch przyjaciół – odparł po pauzie, smakując ostry dym.* (Minkowski 1974: 139)

Powyższe zdanie nie zawiera informacji pozwalających jednoznacznie stwierdzić, czy smakowanie ostrego dymu odbywa się przed, czy też po udzieleniu odpowiedzi na pytanie, wyrażanej przez strukturę nadrzędą. Wiadomo jedynie, że obydwu czynności nie należy sytuować w dokładnie jednym przedziale czasowym. Odpowiednikiem frazy imiesłowej może tutaj być fraza zawierająca imiesłów czasu teraźniejszego, co pozwala na nieostre wyrażenie relacji czasowej, interpretację pozostawiając wiedzy i wyobraźni odbiorcy:

- (4a) [*Vorausgesetzt,*] *dass dies zwei Freunde tun*⁴ – *antwortete er nach einer Pause, den scharfen Rauch seiner Zigarette genießend*

³ W momencie trwania czynności wyrażanej przez strukturę nadrzędą, jako czynność towarzysząca.

⁴ W zdaniu wyjściowym użyto określenia czynności, które, zdaniem autora, nie musiałyby pojawić się w tłumaczeniu na język niemiecki, ze względu na pominięty tutaj kontekst.

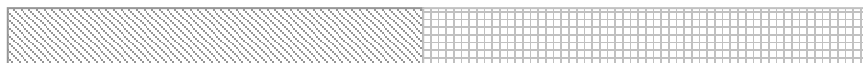
Język polski dysponuje środkami językowymi pozwalającymi na bardziej jednoznaczną interpretację sytuacji temporalnej; jednym z nich jest topologia:

(5) *Do ataku przeszła „Arkonia”, przeważając przez dłuższy czas.* (Weiss 1977: 308)

(5') *Przeważając przez dłuższy czas, do ataku przeszła „Arkonia”.*

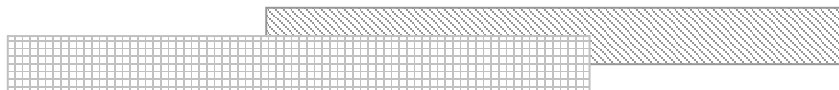
Fraza imiesłowa w zdaniu (5) jest jednoznacznie następcza wobec struktury nadrzędnej, natomiast w zdaniu (5') stan rzeczy denotowany przez tę samą frazę imiesłową jest interpretowalny jako częściowo uprzedni wobec stanu rzeczy denotowanego przez strukturę nadrzędną:

[5] SN – *do ataku przeszła „Arkonia”*



FI – *„Arkonia” przeważała dłuższy czas*

[6] SN – *do ataku przeszła „Arkonia”*



FI – *„Arkonia” przeważała dłuższy czas*

Sytuacja ta znajduje odzwierciedlenie w tłumaczeniu, jednak pojawienie się niemieckiego imiesłowu czasu teraźniejszego wydaje się niemożliwe:

(5a) *„Arkonia” ist zum Angriff übergegangen, wonach sie das Spiel für sich über längere Zeit in Anspruch genommen hat.*

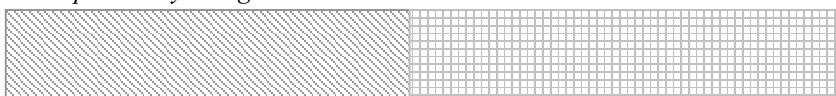
(5'a) *Das Spiel für sich über längere Zeit in Anspruch genommen, ist „Arkonia” zum Angriff übergegangen.*

Relacja następczości czasowej została w zdaniu (5a) oddana za pomocą spójnika przyłączającego zdanie podrzędne rozwijające. Natomiast w zdaniu (5'a) pojawia się fraza imiesłowa, której członem konstytutywnym jest imiesłów czasu przeszłego podkreślający rezultatywność, a tym samym częściowo uprzedniość denotowanego stanu rzeczy.

Imiesłów przysłówkowy współczesny może również sygnalizować relację następczości czasowej:

(6) *Anna podkurczyła nogi, kolanami dotykając podbródka.* (Minkowski 1974: 73)

[7] SN – *Anna podkurczyła nogi*



FI – *Anna kolanami dotknęła podbródka*

Użycie w tłumaczeniu formy imiesłowu czasu teraźniejszego pozwala jedynie na nieostre zasygnalizowanie relacji:

(6a) *Anna hockte die Beine an, das Kinn mit den Knien berührend*

Relacja następczości czasowej może również zostać zasygnalizowana dzięki zamianie statusu dotychczasowej struktury nadrzędnej na frazę imiesłowową zawierającą imiesłów czasu przeszłego. Zasygnalizowanie uprzedniości czasowej pierwszej części konstrukcji zdaniowej pozwoli na uwydatnienie rezultatywności denotatu frazy imiesłowowej polskiego zdania wyjściowego:

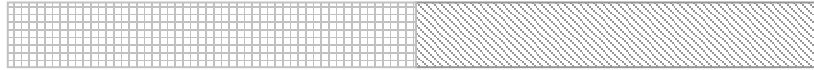
(6b) *Die Beine angehockt, berührte Anna ihr Kinn mit den Knien.*

Na potencjalne znaczenie translatoryczne imiesłowu przysłówkowego współczesnego składają się znaczenie strukturalne jako pochodnej formy czasownika, czynnik wiedzy pozajęzykowej oraz czynniki topologiczne.

W przypadku imiesłowu przysłówkowego uprzedniego pierwszym nasuwającym się wariantem tłumaczeniowym w języku niemieckim jest formalny odpowiednik – imiesłów czasu przeszłego.

(7) *Rodzice Dyla poszli do znajomych, okupowaliśmy więc duży pokój z telewizorem, utraciwszy już wiarę, pod sam koniec dziennika zobaczyliśmy Salę Tortur, profesora-wąsacza, wreszcie nas samych na kamieniach przy baszcie.* (Minkowski 1974: 200)

[8] SN – *zobaczyliśmy Salę Tortur, ...*



FI – *utraciliśmy już wiarę*

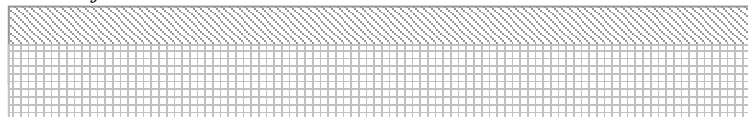
W zdaniu (7) fraza imiesłowowa sygnalizuje prototypową relację uprzedniości czasowej. Oddanie jej w języku niemieckim za pomocą imiesłowu czasu przeszłego nie narusza relacji czasowej zdania wyjściowego, rezultat może jednak okazać się ryzykowny pod względem stylistycznym:

(7a) ² *Die Eltern von Dyl haben einen Besuch bei ihren Bekannten gemacht, wir nahmen folglich das Zimmer für uns in Anspruch, und, den Glauben verloren, gegen Ende der Nachrichtensendung erblickten wir die Folterkammer, den Professor-Schnauzbart, endlich auch uns selber auf Steinen bei der Bastei.*

Imiesłów przysłówkowy uprzedni może również sygnalizować relację symultaniczności czasowej:

(8) *Wypowiedział je na koniec ... potrząsnąwszy przy tym moją rękę ...* (Weiss 1977: 307)

[9] SN – *wypowiedział je na koniec*



FI – *potrząsnął przy tym moją rękę*

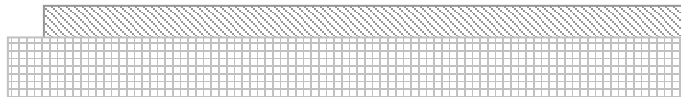
Sytuacja ta pozwala na użycie w tłumaczeniu frazy, której członem konstytutywnym jest imiesłów czasu teraźniejszego:

(8a) *Dies sagte er am Ende, mir dabei die Hand reichend.*

Natomiast użycie formalnego odpowiednika formy wyjściowej pociąga za sobą inną interpretację relacji czasowej:

(8b) *Dies sagte er am Ende, mir dabei die Hand gereicht.*

[10] SN – *er sagte dies*



FI – *er hat mir dabei die Hand gereicht*

Jak dowodzą przykłady, w przypadku imiesłowu uprzedniego możliwa jest relacja następności czasowej: w zdaniu (9), stan rzeczy denotowany przez strukturę nadrzędną jest poprzedzany przez czynność wyrażoną za pomocą frazy z imiesłowem przysłówkowym uprzednim:

(9) *Wyszła, trzasnąwszy drzwiami.* (Minkowski 1974: 75)

[11] SN – *wyszła*



FI – *trzasnęła drzwiami*

Odpowiednikiem w tłumaczeniu jest imiesłów czasu teraźniejszego, jeżeli pozwalają na to warunki stylistyczne języka niemieckiego.

(11a) *Sie ging weg, die Tür zuknallend.*

Frazy imiesłowowe języka polskiego i niemieckiego nie realizują jedynie relacji czasowych, które sugeruje ich nomenklatura. Są wolne od cech czasu gramatycznego. Ich odniesienie czasowe jest determinowane przez strukturę nadrzędną, otoczenie imiesłowu i jego znaczenie, rodzaj czynności/stanu wyrażany przez imiesłowowo użyty czasownik oraz pozycję konstrukcji imiesłowowej. Interakcja wymienionych czynników umożliwia dokonanie adekwatnej interpretacji będącej warunkiem doboru środków językowych, oddających daną relację czasową w języku docelowym.

Czynnikiem sprzyjającym takiej sytuacji jest zależność fraz imiesłowowych od struktur nadrzędnych. Rezultatem jest brak dyskretnej granicy pomiędzy czynnościami wyrażanymi przez strukturę nadrzędną i frazę imiesłowową. Denotowane stany rzeczy jawią się nie jako odrębne czynności, lecz jako elementy składowe jednego stanu rzeczy. Dzięki temu wybrane komponenty interpretacji temporalnej mogą zostać wykluczone z pola widzenia lub też stać się elementami tła.

Omówione przykłady potwierdzają założenie, że imiesłowy języka polskiego są środkami językowymi właściwie oddającymi relacje czasowe ich niemieckich odpowiedników, nawet jeżeli są to tylko odpowiedniki formalne. Spostrzeżenie to odnosi się również do tłumaczenia imiesłowów języka niemieckiego na język polski.

Literatura

- Bungarten, T. 1976, *Präsentische Partizipialkonstruktionen in der deutschen Gegenwartssprache*, Düsseldorf.
- Czarnecki, T. 1998, *Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht*, Gdańsk.
- Dittmer, A. 1982, *Verb (Zustandspartizip/Vorgangspartizip) oder Adjektiv?*, Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik 19, Kopenhagen, s. 48–84.
- Engel, U. i in. 1999, *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, t. 1, 2, Heidelberg.
- Fabricius-Hansen, C. 1975, *Transformative, intransformative und kursive Verben*, Tübingen.
- Helbig, G. 1983, *Zur Verwendung der Infinitiv- und Partizipialkonstruktionen in der deutschen Gegenwartssprache*, [w:] *Studien zur deutschen Syntax*, red. G. Helbig, Leipzig, t. 1, s. 188–214.
- Jäger, G., Koenitz, B. 1980, *Semantische Eigenschaften sprachlicher Mittel. Vorüberlegungen für eine semantische Beschreibung von Gerundien*, Linguistische Arbeitsberichte 28, Leipzig, s. 32–44.
- Kątny, A. 1994, *Zu ausgewählten Aktionsarten im Polnischen und deren Entsprechungen im Deutschen*, Rzeszów.
- Merbach, A. 2001, *Der Verbalaspekt im Polnischen – Syntagmatik oder Paradigmatik?*, [w:] *Textlinguistik und Pragmatik*, red. Z. Berdychowska, A. Dębski, M. Heinemann, Kraków, s. 155–164.
- Przygoda, M. 1976, *Predykatywne konstrukcje syntaktyczne z imiesłowem biernym dokonany w współczesnym języku rosyjskim w aspekcie porównawczym z językiem polskim*, Zielona Góra.
- Rapp, I. 1997, *Partizipien und semantische Struktur. Zu passivischen Konstruktionen mit dem 3. Status*, Tübingen.
- Schatte, C. 1986, *Partizipialkonstruktionen im Deutschen und Polnischen*, Katowice.

- Valentin, P. 1994, *Über Partizipien und Nicht-Partizipien im heutigen Deutsch*, [w:] *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*, red. D. Bresson, M. Dalmas, Tübingen, s. 33–46.
- Weiss, D. 1977, *Syntax und Semantik polnischer Partizipialkonstruktionen im Rahmen einer generativ-transformationellen Beschreibung*, Bern–Frankfurt a. Main–Las Vegas.
- Zemb, J. M. 1994, *Kontrastives rund um das Mittelwort*, [w:] *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*, red. D. Bresson, M. Dalmas, Tübingen, s. 47–56.

Źródła literackie

- Hesse, H. 1979, *Narzisz und Goldmund*, Frankfurt/Main.
- Minkowski, A. 1974, *Błękitni z latającego talerza*, Warszawa.

On temporalness of Polish and German participles and its influence on translating participial constructions

Summary

The objective of the paper may be described as an attempt at explaining the influence of temporalness of Polish and German participles in translating participial constructions. Individual forms of the participle refer to specific time divisions. The analysis of usage of participial constructions seems to indicate that the term temporalness may and should be assigned a broad range. The participial construction appears to be devoid of any features of grammatical tense and not committed to any of the real-time divisions. Its time reference, and, accordingly, its interpretation, are primarily determined by the superordinate construction. Other determining factors include the adjacency of the participle and its meaning, the type of action / state expressed by the participially used verb as well as the internal and external topology of the participial construction. Only the interaction of these factors renders an adequate analysis possible.

Keywords: translation, temporalness, participial construction